

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharqshunoslik. Востоковедение. Oriental Studies

SHARQSHUNOSLIK
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ
ORIENTAL STUDIES

Jurnal websayti:

<https://orientalstudies.uz/index.php/os>

XX ASR 70–80-YILLAR XITOIY ADABIY JARAYONLARIDA DRAMATURGIYA

Shaxnoza Komilova

O‘qituvchi,

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

Email: shahnoz7779@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar:

“uyg‘onishi”, dramada realistik an‘analar, “to‘rtlik guruhi”, “ijtimoiy muammolar pyesasi”, “dramada impressionistik qarashlar”, “impressionizm” va “realizm”, “fantastik dramalar”.

Annotatsiya: Xitoy dramaturgiyasining yuzaga kelish jarayoni, shakllanish omillari, janr taraqqiyoti va uning rivojiga hissa qo‘shgan dramaturglar ijodini ilmiy aspekda o‘rganilib kelinmoqda. XX asr boshlariga kelib g‘oyaviy yo‘nalish, mazmun-mundarija, shaklda yangilanishlar, o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Bu davrga kelib jamiyatda sodir bo‘layotgan iqtisodiy, ijtimoiy va ma‘naviy o‘zgarishlar tufayli milliy san‘atda murakkab jarayonlar yuzaga keldi. An‘anaviy teatrdan yuzaga kelgan inqirozli holat xorijiy madaniyatni faol o‘rganish va shu asnda dramaturgiya va teatning yangi ko‘rinishi rivojiga turtki bo‘ldi. Bu san‘at Xitoyga G‘arbdan inqilobiy-demokratik g‘oyalar bilan birga kirib keldi. Mazkur maqolada XX asr 70–80-yillarida xitoy adabiyotida dramaturgiyaning takomillashuvi, uning taraqqiyotiga hissa qo‘shgan bir qator dramaturglar ijodi hamda tarjima adabiyotining ta‘sir masalalarini tadqiq etishga bag‘ishlangan.

DRAMATURGY IN CHINESE LITERARY PROCESSES OF THE 1970s-1980s

Shakhnoza Komilova

Lecturer,

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: “awakening”, realistic traditions in drama, “group of four”, “plays of social

Abstract: The process of the emergence of Chinese drama, the factors of its formation, the development of the genre and the work of playwrights who contributed to its development are studied in a scientific aspect. By the

problems", "impressionistic views in drama", "Impressionism" and "realism", "fantastic dramas"

beginning of the XX century, there were updates, changes in ideological orientation, content, and form. Due to the economic, social and spiritual changes taking place in society by this time, complex processes were taking place in the national art. The crisis situation that has developed in the traditional theater has served as an impetus to the active study of foreign culture and, accordingly, to the development of a new look of drama and theater. This art came to China from the West along with revolutionary democratic ideas. This article is devoted to the study of the improvement of dramaturgy in Chinese literature in the 70- 80s of the XX century, the work of a number of playwrights who contributed to its development, as well as the influence of translated literature.

ДРАМАТУРГИЯ В КИТАЙСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОЦЕССАХ 1970-1980-гг.

Шахноза Комилова

Преподаватель,

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:

"пробуждение",
реалистические традиции в драме, "группа четырех",
"пьесы социальных проблем",
"импрессионистические взгляды в драме",
"Импрессионизм" и
"реализм", "фантастические драмы"

Аннотация: Процесс возникновения китайской драмы, факторы ее формирования, развитие жанра и творчество драматургов, которые способствовали ее развитию, изучаются в научном аспекте. К началу XX века произошли обновления, изменения идейной направленности, содержания, формы. В связи с экономическими, социальными и духовными изменениями, происходящими в обществе к этому времени, в национальном искусстве происходили сложные процессы. Кризисная ситуация, сложившаяся в традиционном театре, послужила толчком к активному изучению зарубежной культуры и, соответственно, к развитию нового облика драматургии и театра. Это искусство пришло в Китай с Запада вместе с революционно-демократическими идеями. Данная статья посвящена изучению совершенствования драматургии в китайской литературе в 70-80-е годы XX века, творчеству ряда драматургов, внесших свой вклад в ее развитие, а также вопросам влияния переводной литературы.

KIRISH

XX asrning 80-yillaridan boshlab, xitoy adabiyoti olamida ommaviy "Ildizlarga qaytish" harakati boshlandi, bu xitoy adabiyotini o'z aqidalariga, an'analariga qaytishni ko'zlagan harakat bo'ldi. Chunki, "madaniy inqilobdan" so'ng, mamlakat adabiy olamini faqat siyosiy asarlar, kommunistik targ'ibotlarni o'zida mujassam etgan kitoblar, bundan tashqari, Yevropa adabiyotida keng yoyilgan modernizm va postmodernizm janrlari egallab kelayotgan edi. "Ildiz-

larga qaytish” harakati xitoy adabiyoti olamini siyosatdan sugʻurib haqiqiy adabiyot, ijodkorlik sari burdi. Ayniqsa, bu davrda shaxs, uning tuygʻulari, ruhiy olami kabi dolzarb mavzular keng muhokama qilina boshlandi. Shu sababli xitoy adabiyotida dramaturgiyaning rivoji xususida soʻz yuritishdan avval, adabiyotning rivojlanish xususida davrlarga boʻlib maʼlumotlar keltirib oʻtamiz.

Birinchi bosqich. Xitoy Xalq Respublikasi tashkil etilgach, adabiyot olamiga ozod etilgan hududlar va butun Xitoydan, gomindanchilardan iborat ijodkorlar kirib keldi, bu oʻz-oʻzidan, adabiyotda ikki kompozitsion oqimni vujudga keltirdi: Birinchi oqim ijodkorlari asarlarida, xalq madaniyatining demokratik janrlari va folklori taʼsirida xalq qoʻshiqchilari, ertaklari, milliy sarguzasht romanlarining taʼsiri sezilib turadi. Bunga Chjao Shu-Li, Chjao Li Bo, Din Lin asarlari misol boʻla oladi. Ikkichi oqim Gʻarb adabiyoti taʼsirida ijod qilgan adiblar asarlari. Bu oqim yozuvchilari Gʻarb adabiyotini juda yaxshi bilgan va undan taʼsirlangan. Bu taʼsir natijasida Gʻarb adabiyoti namunalarining xitoy tiliga tarjima qilinishiga sabab boʻldi¹.

Ikkinchi bosqich. 1950-yillarga kelib xitoy adabiyotida urush mavzusi dolzarb mavzuga aylandi. Bu davrda kitobxonlarni urushning barcha dahshatini ochib bera olgan, bundan tashqari, inqilobiy gʻoyalarni ilgari surgan romanlar yaratila boshlandi.

Uchinchi bosqich. 1957-yildan boshlab xitoy adabiyotida zamonaviy sheʼriyatga bagʻishlangan, rus adabiyoti namunalarini keng targʻib qilgan jurnallar oʻz faoliyatini boshlaydi. Aynan mana shu davrda rus yozuvchilari, ijodkorlari asarlari keng koʻlamda tarjima qilinib, eʼlon qilib borilgan. Bu davrda asosan sheʼriy tarjimalar koʻp salmoqqa ega boʻlgan, deyish mumkin. 1966-yilda adabiyot olamini turgʻunlikka olib kelgan madaniy inqilob boshlandi. Koʻpgina zamonaviy adabiyot namunalari boʻlgan asarlar keskin tanqidga uchradi. 1967–1969-yillardagi madaniy inqilobdan soʻng na bir adabiy asar, na bir yozuvchining asarlari va na bir keng oʻquvchi auditoriyasiga moslangan jurnallar chiqarilmadi.

Toʻrtinchi bosqich. Faqatgina 1971-yilga kelib mashhur adiblarning asarlari chop etila boshlandi, 1972-yilga kelib 130 dan ortiq turli janrdagi asarlar chop etildi yoki qayta nashr qilindi. Misol tariqasida Ju Kefeyning “Bahorgi oqim” (“春潮色”), Li Yun Dongning “Qaynoq togʻlar ” kabi romanlari, Guo Mo Juoning “Sin xua qoʻshigʻi” (“新华颂”), Xe Chi Fangning “Bizning ulugʻ bayramimiz” (“我们最伟大的节日”), Vong Pingning “Vatan haqida kuylash” (“歌唱祖国”) kabi sheʼrlar va inqilobiy kurash tarixi haqida yozilgan dramatik asarlar Xu Kening “Jangda ulgʻaygan” (“战斗里成长”), Chen Chi Tongning “Ming daryolar va tepaliklar” (“万水千山”), Jing Shanning “Qizil boʻron” (“红色风暴”), Lao Shening “Lun Suy daryosi” (“沧须河”), Sya Yanning “Sinash” (“考验”) kabi pyesalari yaratildi². 1976–1989-yillarda yaratilgan adabiy-badiiy asarlarning oʻziga xos xususiyatlari haqida shuni aytish mumkinki, boshqa sohalar kabi xitoy adabiyoti vakillari ham “toʻrtlar bandasi”ning Xitoyda olib borgan siyosati qurbonlariga aylangan edi, ular qayta tarbiyalash lagerlaridan ozod qilindi. Shu tariqa adabiyotda inqilobiy realizm anʼanalari yana qaytadan tiklandi, rivojlandi va mazmun jihatdan boyidi. Siyosiy, iqtisodiy, madaniy sohalaridagi yangi oʻzgarishlarni adabiyot orqali tasvirlab berish imkoniyati paydo boʻldi. Asarlardagi gʻoya borgan sari chuqurlashdi, turli xil qahramonlarning obrazlari va ularning turli xil murakkab xarakterlari haqqoniy tasvirlanadigan boʻldi. Bunday sharoitning yangilanib borishi koʻpgina yozuvchilarning yangi sanʼat usullari va shakllarida izlanishlar olib borishlariga turtki boʻldi. Mana shuning uchun ham bu davrdagi adabiy asarlar sifat jihatidan yuqoriga koʻtarildi. Koʻpgina asarlar odamlarning gʻoyasigagina emas, balki jamiyat hayotining rivojlanishiga ham katta taʼsir koʻrsatib, ijtimoiy jihatdan koʻzga tashlangan muvaffaqiyatlarga erishdi.

¹ 中国当代戏剧史稿-1949-2000,董健,胡星亮.中国戏剧出版社,2008年.

² 中国现代文学史 1917—2010(精编版)/朱栋霖主编.—北京:北京大学出版社,2011

Xitoy adabiyotshunosligida ham bir qator salmoqli ishlar amalga oshirilgan, jumladan, dramaturgiya rivojiga bag'ishlangan tadqiqotlardan quyidagi ilmiy asarlarni ajratib ko'rsatish mumkin Chen Jidening "Xitoy zamonaviy dramasi madaniy ziddiyat (1978–2000)" ("中国当代戏剧文化冲突(1978–2000)/2009")³, U Syuminning "Zamonaviy Xitoy adabiyoti tarixi (qisqacha o'qish kitobi)"⁴, 2010 ("中国当代文学史写真(简明读本)/吴秀明主编". 2010)⁵, "Xitoy drama mumtoz asarlari qadriyati". 2010. – ("中国戏剧经典作品赏析/郭涤主编,"–2010)⁶, Li Shiu Shengning "Xitoy adabiyoti tarixi, Ming va Ching adabiyoti. 2016" ("中国文学史纲,明清文学/ 2016.")⁷, Chju Donglinning "Zamonaviy Xitoy adabiyoti tarixi 1917–2010 / 2011"–("中国现代文学史 1917–2010/朱栋霖主编. 2011.")⁸, Dong Jian va Xu Xinglianglarning "Xitoy zamonaviy dramasi tarixi loyihasi 1949, 2000 yillar, 2008" ("中国当代戏剧史稿1949–2000, 董健,胡星亮2008") .Ji Binning "Zamonaviy xitoy dramasi" (季玢-《中国现代戏剧》2008) nomli ilmiy asarlarida dramatik asarlarning tavsifi, mavzular ko'lami, sujet va kompozitsiyasi bilan bog'liq o'ziga xos jihatlarning tahlili hamda uni o'rab turgan ijtimoiy-madaniy muhit va boshqa bir qator tarixiy-adabiy tadqiqot uchun muhim masalalar yoritib berilgan.

Dramaturg Tan Peyshin "Drama haqida" nomli kitobida "Drama (inglizcha: drama) bu ma'lum bir voqeani yoki vaziyatni dialog, qo'shiq yoki harakat shaklida ijro etuvchi san'ati". (戏剧 (英语: drama) 是演员将某个故事或情境, 以对话、歌唱或动作等方式所表演出来的艺术。) ⁹ deb drama haqida fikrlarini keltirib o'tadi.

Yozuvchi, teatr arbobi Yuy Chiu Yuy (余秋雨) – "Jahon dramasi" ("世界戏剧学") nomli kitobida "Drama (inglizcha: drama, o'yin) shaklini anglatadi, dramada dialog ustunlik qiladi. Dramada oz miqdordagi musiqa va qo'shiqdan foydalanish mumkin bo'lsa-da, bayon qilishning asosiy usuli bu dialog yoki sahnadagi aktyorlarning monologi" dramaga izoh beradi. (话剧 (英语: straight play) 指以对话为主的戏剧形式。话剧虽然可以使用少量音乐、歌唱等, 但主要叙述手段为演员在台上无伴奏的对白或独白。) ¹⁰

XX asrning oxirgi choragi xitoy dramaturgiyasining rivojlanish tamoyillari, janr xususiyatlarini aniqlash orqali, dramaturglar yangi uslubdagi dramaturgiya asoschilari ijodi, dramatik asarlari tahlili asosida bu davr dramaturgiyasining miqdor jihatidan o'sishi va jahon dramaturgiyasi ilg'or yutuqlarini imkon qadar ijodiy o'zlashtirishiga yo'l ochgani, uning taraqqiyoti va asosiy mavzu yo'nalishlarini belgilab bergan ijtimoiy-ma'rifiy, adabiy-estetik omillar aniqlangan.

³ 中国当代戏剧文化冲突(1978—2000)/陈吉德著,一南京":南京师范大学出版社,2009.

⁴ 中国当代文学史写真(简明读本)/吴秀明主编".北京:北京大学出版11,2010,

⁵ 中国戏剧经典作品赏析/郭涤主编,"—北京:高等教育出版社,2010重印

⁶ 中国戏剧经典作品赏析/郭涤主编,"—北京:高等教育出版社,2010重印

⁷ 中国文学史纲,明清文学/李修生编著,-4版,北京:北京大学出版2.2016.

⁸ 中国现代文学史 1917—2010(精编版)/朱栋霖主编.北京:北京大学,2011.

⁹ 谭霏生: "论戏剧性" (北京:北京大学出版社, 2009)

¹⁰ 余秋雨: "世界戏剧学" (武汉:长江文艺出版社·2013

Yangi adabiyot uchun kurash mashaqqatli kechdi. Yangi adabiyotning asosiy jihati xalq muammosini tasvirlashda, ijtimoiy hayotning salbiy tomonlarini roman, qissa, pyesa va she'riy asarlarda fosh etishda namoyon bo'ldi.

1907-yilning bahorida Yaponiyada tahsil olayotgan xitoylik talabalar tomonidan tashkil etilgan "Bahorgi tol uyushmasida" ("春柳社") mashhur fransuz dramasi "Traviata" (《茶花女》) va "Qora qul osmonga chorlaydi" (黑奴吁天录) dramasi namoyish etildi. Shundan so'ng Shanxayda "Chunyang uyushmasi" ("春阳社") tashkil etildi va "Qora qul osmonga chorlaydi" dramasi yana bir bor sahnada namoyish etiladi, bu esa xitoy dramaturgiyasining niholiga aylandi. 1911-yil inqilobidan so'ng, "Bahorgi tol uyushma" a'zolari Ouyang Yuychian (欧阳予倩) va Lu Jing (陆镜) birin-ketin Xitoyga qaytib kelib Shanxayda "Yangi drama izdoshlari uyushmasi" ("新剧同志会") ni tashkil etishdi, ular uyushma orqali an'anaviy mumtoz xitoy dramdan farq qiluvchi yangi dramalarni (ya'ni, zamonaviylashgan) jadallik bilan namoyish etishdi. Shundan so'ng inqilob va taraqqiyotni targ'ib qiluvchi yangi dramalar asta-sekin ommalasha boshladi.

Shu davrda dramaturgiyaning rivojida Ouyan Yuysyan ijodining hissasi katta bo'lgan. Ouyan Yuysyan shu davrda yirik pyesalar yaratdi, jumladan, "Pan Szinlyan", "Xijron", "Negrlarning tavnasi", "Men harakat qilgandan boshlab" va bu asarlar sahnalashtirildi.

Xitoylik olimlar va tadqiqotchilar tomonidan zamonaviy xitoy dramaturgiyasining rivojlanishi ikki davrga bo'lganlar, ya'ni "demokratik inqilob" ("民主革命") davri va "sotsialistik inqilob va qurilish" ("社会主义革命与建设") davri. Bu ikki davrda o'zaro bog'liqlik kuzatilsa-da, ammo ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega.

XX asrning oxirgi choragi xitoy dramaturgiyasida janrning yangi talqinini aniqlash, dramaturglarning ijodida ijtimoiy qarashlar tanqidi pyesalar tahlili misolida asoslandi.

XX asrning 80-yillari xitoy dramaturgiyasi rivojida tubdan o'zgarishlar sodir bo'lgan bir davr sifatida e'tirof etiladi¹¹. Bu davr dramaturgiyasini uch bosqichga ajratish mumkin: birinchi bosqich 1977–1979-yillarga to'g'ri kelib, dramaturgiyaning qayta "uyg'onishi", realistik drama an'analarning qayta tiklanishi va bu borada muhim yutuqlarning qo'lga kiritilishi bilan xarakterlanadi; ikkinchi bosqich 1980–1985-yillar oralig'iga to'g'ri kelib, bu davrda milliy pyesalarning yaratilishi nisbatan kamayib, teatr arboblari G'arb modernizmi ruhida yozilgan pyesalarni o'zlashtira boshladilar, jiddiy tadqiqotlar, islohotlar o'tkazildi. Natijada drama janrining nazariy asoslarini o'zida mujassam etgan tadqiqiy asarlar vujudga keldi; uchinchi bosqich 1986–1989-yillarni o'z ichiga olgan bo'lib, bu davr o'zidan oldingi bosqichlarda tadqiqiy drama sohasida olingan tajribalarga tayangan holda bu janrning nazariy poydevorini yanada mustahkamlashga qaratilgan asarlarning dunyoga kelishi bilan xarakterlanadi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, 1977-yil dramaturgiyaning qayta "uyg'onishi", dramada realistik an'analarning kuchayganligi bilan xarakterlanadi. Bu davrda klassik pyesalarning bir qismi qayta sahnaga qo'yila boshlandi, shu bilan birga, o'tkir satira va siyosiy komediya tipidagi dramalar sahnalashtirildi. Ularning aksariyatida Xitoy Kommunistik Partiyasining so'1 siyosiy fraksiyasi a'zolari Szyan Sin (Mao Szedunning so'nggi rafiqasi), Chjan Chunsyao, Yao Venyuan, Van Xunvandan iborat "to'rtlik guruhi"ning fitnalariga qarshi tanqidiy qarashlar aks etgan edi. Fikrimiz isboti sifatida "Zarang bargi qizarganda" (1977) siyosiy komediyasida "to'rtlik guruhi"ning asl qiyofasining fosh etilishini e'tirof etish mumkin. Shuningdek, "Tong shafaqi" (1977) dramasi esa 30-yillardagi voqealar qalamga olingan bo'lib, asar muallifi Ping Da-szyan kabi Qizil armiyaning ko'zga ko'ringan askarlarining qo'lga olinishi va o'ldirilishi voqealari orqali, tarixiy faktlar asosida "so'1" kuchlarning Partiyalarning barcha rahbarlari inqilobiy harakatlariga yetkazgan zararlarni fosh qilishga harakat qildi. Bu ikki asarning chop etilishi shu ruhdagi ko'plab dramatik asarlarning paydo bo'lishiga turtki bo'ldi. Bu asarlarning

¹¹ 中国现代文学史《高等教育出版社》

umumiy jihati shunda ediki, mazkur pyesalarda “4-may harakati” davridagi an’analar qayta tiklanib, yanada rivojlantirildi. 1978-yilda “Sukunat” (Zong Fu-sien) pyesasi Shanxay sahnalarida qo’yildi, bu pyesa “4-may harakati” qahramonlarining oqlanishi yo’lida ilk xitob bo’lib hisoblandi. Pekinda mashhur bo’lgan “Vijdoniy tizim” (Su Shu-yang) pyesasi “to’rtlik guruhi”ning Chjou En-layga nisbatan ayblovlar qo’yishi kabi siyosiy kurashlarni o’zida ifoda etgan. Bu pyesada Chjou En-lay “03” nomli yangi dori ishlab chiqarish jarayonidagi qarama-qarshiliklarni yorqin obrazlar xatti-harakatlari orqali drama san’atida realizm an’analarining tiklanganini namoyish etdi¹². Asardagi bosh qahramonlardan biri Fang Ling-syuan orqali taslim bo’lishni afzal biladigan, axloqsiz odamlarni o’z dushmanidek yomon ko’radigan, ochiqko’ngil va soddadil inson qiyofasida gavdalansa, yana bir qahramon Ding Ven-chjunda nuroniy, sochlariga oq oralagan, tabiatan qaysar, gaplari o’tkir, dunyoqarashi keng, vijdonli, ammo betgachopar inson timsoli mujassamlantirilgan. Bu obrazlar orqali asar muallifi kekxa avlod ziyolilarining o’ziga xos fe’l-atvori, axloqini ko’rsatib berishni maqsad qilganligi anglashiladi. Chjuang Szi-sheng esa salbiy qahramon bo’lsa-da, o’sha davr sahnalarida an’ana tusiga kirgan “chizilgan arvoh” uslubidagi qahramon bo’lib, inson fe’l-atvorining murakkabligini ochib beradi. Ikki xil drama – Janub va Shimol dramalarining bir-biriga moslashuvi “Zarang bargi qizarganda” pyesasi sahnaga qo’yilgandan keyin ikkinchi kuchayish bo’ldi. Bir so’z bilan aytganda, o’sha yillarda yaratilgan pyesalarning aksariyati “to’rtlik guruhi”ning kirdikorlarini fosh qiluvchi tanqidiy ruhda yozilganligi kuzatiladi.

Xitoy Xalq Respublikasining yalpi majlisidan so’ng adabiy jarayonlarda bir qadar o’zgarishlar kuzatiladi. Yozuvchilar ma’lum bir sinfiy guruh yoki siyosiy mafkuraga xizmat qiluvchi asarlar yaratish tendensiyasidan voz kechib, asarlarning badiiyati, texnikasi ustida ko’proq ishlash yo’lini tutdilar. Natijada juda qisqa muddat ichida badiiy jihatdan pishiq dramatik asarlar birin-ketin dunyo yuzini ko’rdi. Shunday asarlardan biri dramaturg Shao Ye-sinning “Agar haqiqiy bo’lganimda” pyesasi bo’lib, ushbu asar butun mamlakatda qizg’in bahsmunozaralarga sabab bo’ldi. Mazkur asar kadrlar tizimida mavjud nuqsonlarga qarshi qaratilgan edi.

XX asr 80-yillarining boshida dramaning ommalashuvi bir qadar pasaydi. Buning sababini, bir tomondan, mavjud ijtimoiy-siyosiy muhitdagi o’zgarishlar, shuningdek, iqtisodiy hayotning kundan kunga asosiy e’tibor nuqtasiga aylanib borganligi, Xitoy va boshqa davlatlar o’rtasida iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy aloqalarning keng ko’lamda rivojlanishi, bo’sh vaqt o’tkazishning turli-tuman usullarining paydo bo’lishi, ikkinchi tomondan, dramalar namoyishini tashkil qilish bilan bog’liq moddiy jihatlar bilan izohlash mumkin. Dramaturglar oldida bu vaziyatdan chiqib ketish, raqobatbardosh bo’lish, teatrni qayta tiklashdek muhim vazifalar ko’ndalang turardi.

Xalqni “teatrqa qaytarish” muammosining yechimi sifatida dastlabki qadamlar qo’yildi: Meterlink, Xoptman, Jon Singleton, Strindberg, Georg Kayzer, Toledo, O. Nil kabi yirik adiblar, shuningdek, futuristik yo’nalishda ijod qilgan Mario Bertini kabi dramaturglarning durdona asarlari qayta sahnalashtirildi (bu adiblar ijodiga ilk bor “4-may” harakatidan keyin murojaat qilingan edi); XX asrning 50–60-yillarida Fransiyada rivojlangan, qachonlardir Yevropa va Amerikani egallagan Bekket, Besesku, Adamov, Albi kabilarning fantastik dramalari sahanalashtirildi.

1980-yilda Xitoy Yoshlar Teatri Bertold Brextning “Galileya” dramasini namoyish etdi. Rejissyorlar ikki buyuk dramaturg Brext va Stanislavskiylarning dramatik uslublarini birlashtirishga harakat qildilar. 1981-yilda Shanxay Yoshlar Teatr truppasi tomonidan Shanxayda Sartning mashhur “Bulg’angan qo’llar” pyesasi, 1983-yil may oyida Pekin milliy badiiy teatrida rejissyor Artur Miller shaxsan o’zi sahnalashtirgan “Gumashtaning o’limi” nomli pyesa namoyish etildi.

¹² 中国现代文学经典选读/北京/2006年

Dramaturglar Brextning hikoya uslubidagi dramalari, fantastik dramalar, Grotovskiyning “haqqoniy pyesalar”i, Altoning “shafqatsiz pyesalar” i, Meterlinkning “jonsiz pyesalar”i va to‘qima pyesalari uslubini chanqoqlik bilan o‘zlashtirdilar

80-yillarning boshlarida eksperimental yoki avangard drama uchun butun bir harakatning paydo bo‘lishiga qisman G‘arbning ta’siri bo‘lgan edi, lekin shunisi qiziqki, bu davrda Xitoy teatrlarida doimo muvaffaqiyatga erishgan G‘arb dramaturglarining pyesalari kam edi.

Jamiyat va insoniyat hayotida yuz berayotgan globallashuv hodisasi barcha sohalarda yangiliklarning paydo bo‘lishi va munosib o‘rin egallashiga imkon yaratmoqda. Bunday ijobiy yangilanishdan o‘zbek adabiyotshunosligi va so‘z san’ati ham chetda qolayotgani yo‘q. Ochig‘i, jahon adabiyoti bilan bevosita hamkorlik va yaqinlashish paydo bo‘layotganligi sababli adabiyotshunosligimiz ham G‘arb adabiyoti nazariyasi hamda amaliyotida uzoq yillardan buyon qo‘llanilib kelayotgan, asosan, o‘tgan asrning 90-yillaridan boshlab g‘oyat faollashgan modernizm, postmodernizm, absurd, ekzistensializm, syurrealizm kabi atamalar bilan boyidi.

XX asr adabiy jarayonini yangilashda ko‘proq hissa qo‘shgan, unga yangicha ruh bag‘ishlagan modern yozuvchilar to‘g‘risida so‘z yuritmoqchimiz. Vaholanki, badiiy adabiyotga haqiqiy yangilik olib kiruvchilar uchun nima so‘zlashdan ko‘ra, qanday qilib so‘zlash ancha muhimroqdir.

Ilk bor G‘arb absurd teatri antologiyasi 1980-yilda Shanxayda yaratildi. U o‘z ichiga Samuel Bekket, Edvard Albi, Garold Pinter, Ernest Tollerning pyesalari ham qamrab olgan edi. Ma’lumotlarga ko‘ra aynan ushbu adiblarning dramatik asarlari Xitoyga G‘arb avangard teatrining kirib kelishiga omil bo‘lgan. Albatta, bu jarayonlar xitoy teatrlarida sahnaviy ko‘rinish kasb etishi kerak edi. Bu qadam ilk bor aynan Gao Sin Jyan tomonidan qo‘yildi. 1982-yil oxirlariga kelib Pekin xalq teatrida adibning “Ogohlantirish xabari” pyesasi namoyish etildi. Bu pyesa nafaqat teatr jamiyatida, balki omma orasida ham katta muvaffaqiyatga erishdi. Aynan ushbu pyesaning sahnaga olib chiqilishi Xitoyda avangard teatrining vujudga kelishiga turtki bo‘ldi. Gao Sin-jyan adabiyot sohasida “Xitoy nasri va dramaturgiyasida yangi yo‘nalishlar ochuvchi” va “olamshumul ahamiyatga ega bo‘lgan hozirgi kun odamlarining alamlari ifodalangan asarlari” uchun Nobel mukofotiga sazovor bo‘lgan ilk Xitoy yozuvchisidir.

G‘arb modernizmi va realistik dramaturgiyaning Xitoy milliy an’anaviy dramaturgiyasi (musiqali drama – sijuy)ning uyg‘unlashuvi o‘ziga xos yangi Xitoy dramasi vujudga kelishiga turtki bo‘ldi.

Ushbu dramalar tanqidchilar tomonidan birdek qabul qilinmadi. G‘arb modernistik yo‘nalishi ta’siri ostida vujudga kelgan yangi dramaturgiyaga oid qarashlar eski qarashlarga nisbatan, ya’ni uzoq vaqtdan beri mavjud bo‘lib kelayotgan Xenrik Ibsenning “ijtimoiy muammolar pyesasi” uslubi va Stanislavskiy tizimi ta’siri ostida vujudga kelgan hayotiy illuziyalarni yaratuvchi “to‘rt devor” uslubidagi pyesalar kurashining oqibati edi. Bahs-munozaralar natijasida realistik dramaga qarshi o‘laroq, 60-yillarda Huang Szo-lin tomonidan ilgari surilgan “impressionistik drama” g‘oyasi qayta tiklandi. Gao Sin-jyanning fikricha, “Ibsenning ijtimoiy axloqqa oid pyesalari g‘oyaviy-mafkuraviy pyesalardir, ularning yozilganiga bir asr bo‘lgan, bu pyesalar yozilganidan buyon dunyo dramaturgiyasi rivojlanishdan to‘xtagani yo‘q, xuddi shunday biz ham Tongchji, Guansyuy davridagi bir chet et dramaturgining pyesalarini olib, ularni kuchli qonunga aylantirib, o‘z oyoq-qo‘limizni kishanlab olishimiz shart emas”.

G‘arb modernistik dramasi xususiyatlarini o‘zlashtirish, realistik drama an’analarini buzish, teatr sohasidagi islohotlar xususidagi qizg‘in bahs-munozaralar ijod olamida va teatr sohasida o‘ziga xos qaynoq ijodiy muhitni va turli nazariyalar, qarashlarning shakllanishiga sabab bo‘ldi. Fikrimiz isboti sifatida, Huang Szo-lin tomonidan ilgari surilgan “dramada impressionistik qarashlar”, “impressionizm” va “realizm”, “fantastik dramalar” va “fantastik bo‘lmagan dramalar” nazariyalarining ishlab chiqilishi, qator ommaviy axborot vositalari (“Drama”, “Ssenariy”, “Teatrshunoslik”, “Dramaturgiya dunyosi”) va turli nashrlarda chop etilgan maqolalarda dramaturgiyaning xususiyatlari, tabiati, yozilish qoidalari, teatr va tomoshabin,

dramaturgiya haqida g'oyalar, dramaturgiyaning mavjud bo'lish usullari kabi mavzular bo'yicha chuqur ilmiy tadqiqotlar e'lon qilinganini e'tirof etish mumkin.

XX asr ikkinchi yarmi adabiyotining rivojlanish tendensiyasini davrlarga bo'lgan holda ko'rib chiqildi. Birinchi davr Xitoy Xalq Respublikasi tashkil etilgach, adabiyot olamiga ozod etilgan hududlar va butun Xitoydan, gomindanchilardan iborat ijodkorlar kirib keldi, bu o'z-o'zidan, adabiyotda ikki kompozitsion oqimni vujudga keltirdi, birinchi oqim ijodkorlari asarlarida, xalq madaniyatining demokratik janrlari va folklori ta'siriga sezilib tursa-da, ikkinchi oqimga G'arb adabiyoti ta'sirida ijod qilgan adiblar asari kiritish mumkin. Ikkinchi bosqich XX asrning elliginchi yillari xitoy adabiyotida urush mavzusi dolzarb mavzularga aylangan davr hisoblanadi. Uchinchi davr esa xitoy adabiyotida zamonaviy she'riyat rivoji, rus adabiyoti namunalarini keng targ'ib qilgan jurnallar o'z faoliyatini boshlagan davr deya olamiz, shunday bo'lsa-da, 1967–1969-yillar turg'unlikka uchragan davrni ham aytib o'tish joyizdir. To'rtinchi davr esa adabiyot biroz jonlangan, avvalgi mashhur adiblar asarlari nashr ettila boshladi, siyosiy, iqtisodiy, madaniy sohalaridagi yangi o'zgarishlarni adabiyot orqali tasvirlab berish imkoniyati paydo bo'ldi. 1980-yillardan boshlab, adabiyot olamida ommaviy "Ildizlarga qaytish" harakati boshlandi, bu xitoy adabiyotini o'z aqidalariga, an'analarga qaytishini ko'zlagan harakat bo'ldi. Chunki, "madaniy inqilobdan" so'ng, mamlakat adabiy olamini faqat siyosiy asarlar, kommunistik targ'ibotlarni o'zida mujassam etgan kitoblar, bundan tashqari, Yevropa adabiyotida keng yoyilgan modernizm va postmodernizm janrlari egallab kelayotgan edi. "Ildizlarga qaytish" harakati xitoy adabiyoti olamini siyosatdan sug'urib, haqiqiy adabiyot, ijodkorlik sari burdi. Ayniqsa, bu davrda shaxs, uning tuyg'ulari, ruhiy olami kabi dolzarb mavzular keng muhokama qilina boshlandi.

XULOSA

Yuqorida bayon qilinganlardan anglashiladiki, Xitoyda XX asrning saksoninchi yillari teatr san'atini rivojlantirishga, to'g'rirog'i, jonlantirishga ehtiyoj tug'ilgan bir davr sifatida xarakterlanadi. Bu davr drama janrining nazariy jihatdan tubdan isloh qilish davri bo'lganligi bilan ham e'tiborlidir. Bu sohadagi turli bahslar, tortishuvlar o'tgan asrning to'qsoninchi yillarigacha davom etdi. Fikrlar, qarashlar plyuralizmi esa drama san'atining o'ziga xos "qayta uyg'onishiga", tamomila yangi qiyofa kasb etishiga sabab bo'ldi. Postmodern dramaning an'analarga qarshi isyon ko'tarishi, uni buzib tashlash xususiyati borligida, Yangi avlod xitoy dramaturglarining isyonkor, eksperimental, innovatsion va postmodern dramasi o'z kuzatuvchilarini jalb qildi. Ana shu noan'anaviy ruh ularni Xitoydagi shu davr dramaturgiyasining o'sha paytdagi holatidan norozi bo'lib, ular an'anaga qarshi bo'lishni, "o'zlarining ayniqsa kuchli dramaturgiyasi" eksperimentlarini o'tkazishni xohlayotganliklarini ochiq da'vo qilishiga sabab bo'ldi. An'anaviy dramalarga qarshi chiqish va yangilarini yaratish xitoylik postmodern dramaturglarning shioriga aylandi.